

Slovenskem (npr. poročna prisila, skrivni zakoni, ugrabitev nevest, likof, jutrna). Tako je tudi pravo zakonske zveze ostalo del spontane ljudske pravotvornosti, čeprav sta ga cerkvena in pozneje svetna oblast podvrgli svojemu nadzoru. Nekateri značilni običaji pa so svojo dopolnilno pravno vlogo s prevzemom v pogodbeno prakso in obredje obdržali vse do danes.

Zadnji sklop v pregledu posameznih pravnih panog opozarja na podlagi nekaj izbranih primerov, da je imelo ljudstvo v različnih dobah sicer ozke, vendar kljub temu ustvarjalne stike tudi s področji, ki jih štejemo v kazensko pravo in to celo v primerih težjih kazenskih zadev, kjer je svoj vpliv vedno močno uveljavljala država.

V sklepnem delu avtor duhovito ugotavlja, da so si evropske državne nacije vsaka na svojem zelniku ustvarile sistem zgodovinskih mitov, ki so služili njihovi glorijski in željam. Pravni zgodovinarji tako kot narodno pravo pogosto razglašajo marsikaj splošnega ali celo prevzetega. Mnogi pravni pojavi, ki so jih imeli na primer za tipično germanske, pa se kot relativno avtohtoni pojavljajo tudi med Slovani. Zato avtor opozarja, da je mogoče o vprašanju, kaj je domače in kaj tuje, uspešno razmišljati samo z uporabo primerjalnih metod. Primerjalnopravna zgodovinska veda pa dokazuje, da so poglobitve razvojne stopnje družbe in prava precej splošne, le da se pri raznih narodih ne razvijajo povsod enako naglo. Res so med pravi raznih ljudstev tudi na isti razvojni stopnji določeni razločki, toda ti se omejujejo praviloma na sekundarna obeležja prava.

To potrjujejo tudi konkretni primeri v pričujoči knjigi. Avtor nas v njej seznanja z dejstvi, na podlagi katerih pa sam ne ustvarja prenagljenih in všečnih sklepov. Logično in trezno presoja doslej odkrito gradivo in ga vrednoti v širšem kontekstu. V svojih ugotovitvah je preudaren in previden, zavedajoč se pasti, v katere so zaradi svojega velikega navdušenja padli pripadniki romantične smeri v zgodovinoispiju. Na kritično distanco kaže med drugim že dejstvo, da avtor knjige ni naslovil »Slovenska zgodovinska pravotvornost«. Bralcu knjiga jasno pokaže, da so mnogi pojavi, razširjeni med Slovenci občečloveški oziroma značilni v splošnem vsaj za srednjeevropski kulturni prostor, imajo pa določeno slovensko specifičnost in so bili skozi stoletja sestavina ljudske pravne zavesti. Omenjenih posebnosti pa ne moremo pripisati nekemu »narodnemu duhu,« ampak predvsem steku različnih zgodovinskih okoliščin.

Kljub previdnosti v svojih sklepih pa avtor jasno in argumentirano ruši ukoreninjeno prepričanje o tisočletju slovenskega hlapčevstva in nesposobnosti za lastno pravotvorno življenje. Prepričljivo pokaže, da je po prenehanju plemenskih držav nesmiselno razmišljati samo o dvojici germansko-slovensko, vse pravne pojave na Slovenskem pa brez kritičnega vrednotenja uvrščati v romansko-germansko shemo. Samostojni, avtohtoni razvoj je lahko potekal zunaj takih kategorij. Avtor na podlagi mnogih primerov dokazuje, da so Slovenci v svoji zgodovini živeli bogato pravotvorno življenje.

Nenazadnje predstavlja knjiga tudi svojevrsten avtorjev testament, saj na mnogih mestih pove, katera vprašanja so še odprta in kaj bo treba še raziskati, da bo naša zgodovinska slika popolnejša.

Marko Kambič

Stane Granda, Jovo Grobovšek, Bojan Radovič, Peter Simič, Novo mesto. **Monografija.** Novo mesto : Dolenjska založba, 1996. 271 strani.

Zakaj se ljudje ukvarjajo z zgodbami iz preteklosti? Nedvomno zato, ker se jim na tak ali drugačen način čutijo zavezani. Minulost nam vzbuja radovednost, nas fascinira, nas ne pusti ravnodušnih – to je bistvo. To je začetek. In potem: če o nečem pišeš in če nisi izrecno »proti«, si »za« (Paul Veyne). Brez intence nihče ne prikazuje »podob« (besednih, slikarskih, fotografskih itd.).

Ustvarjalcev monografije o Novem mestu ni treba spraševati o namenih njihovega dela: da so s krajem, ki ga prikazujejo v besedi in sliki, povezani na najzlahtnejši način, dokazuje sleherna stran njihove knjige. Skrbnost in premišljenost, ki se ne izogibata čustvenega učinka (toda brez cenene sentimentalnosti), živopisana pestrost, ki ne izključuje slovesne resnosti (kakršna pritiče reprezentativni izdaji), iskričnost pogleda, ki oživlja monumentalnost – vse to so odlike, ki jih bralec ne more spregledati. Mesto in njegova preteklost postajata tekst. Veliki tekst. Imaginacija besed more poseči tudi tja, kamor roka ne more.

Teoretike zgodovinoispija (in še bolj literarne vede oz. kritičstva) v velikem svetu že kar nekaj časa zaposluje t. i. lingvistični obrat (nekak kopernikanski obrat našega konca stoletja in tisočletja): jezik omogoča spoznanje (je njegov pogoj in ne samo orodje), ne pa zunaj jezikovna dejanskost (kakor se je mislilo doslej; to naj bi bilo primerljivo s Kopernikovo ugotovitvijo, da se zemlja suče okoli sonca in ne obratno). Resničnost je pojem besedne ravni; le skrajno naivni ljudje – tako teorija – si še predstavljajo, da je tekst na življenje in smrt zvezan s kontekstom, se pravi z dejanskostjo, na katero se sklicuje (in ta

dejanskost, kontekst, je pogosto dobesedno tekst – zmeraj pa je tekst vsaj v prenesenem pomenu, ker nam celo materialni »viri preostanki« nekaj povedo šele skozi interpretacijo, ta pa ima vedno značilnost teksta). A zgodovinska veda ni zgolj zgodovinopisje, temveč tudi zgodovinska znanost (različne temeljne oz. t. i. pomožne zgodovinske znanosti), zato najskrajnejša stališča, tj. tista, ki so povsem pretregala zvezo (oz. zbrisala razliko) med tekstom in kontekstom, v njej ne morejo dobiti prave domovinske pravice. Vsaj etika zgodovinarja zavezuje zgodovinopisca, da v svoj tekst ne vključuje stvari, ki nasprotujejo sklepom, dobljenim na podlagi znanstvenega pretresa dejanskosti in resničnosti, torej konteksta v najširšem smislu. Zgodovinska veda je kot znanost pač analitična; kot zgodovinopisje pa je sintetična. Dobro je, če se ne damo zapeljati »odporu do teorije«, ki je pri nas še močno zakoreninjen; nevednost pač ni nič drugega kot nevednost. Na dlani je sklep, da odpiranje sodobnega zgodovinopisja k pripovedi ne predstavlja kakšnega revolucionarnega preloma z dosedanjim razvojem zgodovinske stroke; gre pač za to, da ima čim večji krog bralcev kaj od teksta. Pri tem ne mislim zgolj na čisto didaktično plat zadeve, pa tudi ne samo na ustvarjanje tradicije, zavesti o kulturi, vrednotah ipd. (vse to se najhitreje doseže skozi pripoved, skozi zgodbo), temveč predvsem na čisto veselje do življenja, na uživanje v tekstu. Tako pri bralcu kot pri ustvarjalcu. Navsezadnje je zadeva povezana s spreminjenimi družbenimi razmerami: danes zgodovinarji nismo več odvisni od smisla, ki bi ga stroki podelila oblast (ko je npr. bilo treba pojasniti »pravovernost«, »največjo naprednost«, »edino pravilnost« in kar je še takšnih reči), temveč od smisla, ki ga poiščemo ali ustvarimo sami. Samo še kakšna obskurna politična skupina lastni preteklost – pametni lastninijo oprijemljive stvari.

In kakšno zvezo imajo te načelne misli z monografijo o Novem mestu? Veliko. Najprej: knjiga je napisana v paradigmi zgodovinopisja kot pripovedi. Junak zgodbe je mesto. Ne gre za mozaik njegovih slavnih in manj slavnih prebivalcev, za opotekanje od enega znamenitega datuma do drugega in za naštevanje vseh mogočih in nemogočih društev, temveč za pripoved o življenju v »dolenjski metropoli« in njeni okolici od pradavnine do današnjega dne. Besedilo Staneta Grande je živ dokaz za to, da je mogoče tako tradicionalen zgodovinopisni žanr, kot je »krajevna zgodovina«, uskladiti s sodobnimi tokovi v stroki. Ne mislim, da gre za sledenje zadnjim modnim novostim in norostim, pač pa za premišljeno novatorstvo, ki se zaveda, da ustvarja postavke trajnejše vrednosti. Nejeverni Tomaži naj si le ogledajo imenitni pasus o šmarnici: »Zlasti so se razširile različne vrste šmarnic, belih in rdečih. Čeprav jih spremlja slab sloves, je vino iz njih praviloma izredno prijetnega vonja in tudi okus prav nič ne moti. Da škodi? Tako kot vsako pretiravanje« (str. 176). Vem, da bodo mnogi ob tem zmajevali z glavo in sodili, da gre za navajanje »eksczesnega primera« oz. za »duhovičenje«, toda Stane Granda misli povsem resno. In zares. Ne samo kot vinogradnik, temveč tudi kot zgodovinar, ki se pogovarja z recipientom, računa na njegovo sodelovanje pri branju in hoče vzpostaviti dialog z njim. Sam bi temu rekel: okolju prijazen tekst, ki se smiselno povezuje s kontekstom. Saj nam vendar takšna avtoriteta, kot je Thomas Luckmann, dopoveduje, da celo razlagalci tekstov živijo doma, ne v tekstih! Zelo dobro je, če se zgodovinar zaveda, kako se kaj dela oz. naredi z besedami, saj živi od njih in iz njih. Mislim, da bo moral tudi izvoljenec »mojstrov in muz« Oto Luthar v svojih teoretičnih pretresih naše historiografske scene kmalu začeti upoštevati Grandov delež k spremembam znotraj paradigme »krajevne zgodovine«. Mi se moramo končno odvaditi molčanja o pomembnih in govoričenja o nepomembnih rečeh.

Stane Granda nas je že drugič v kratkem času razveselil z obsežno knjigo; po »sinhroni« študiji o Dolenjski v revolucionarnem letu 1848/49 smo izpod njegovega peresa (beri: tipkovnice na računalniku) dobili še »diahroni« pogled na srce te naše čudno vesele pokrajine (s pogosto ne preveč veselo usodo) in njenih na prvi pogled mirnih, a pod površino vseskozi do razbolelosti strastnih prebivalcev. Dobro bi bilo, ko bi si snovalci monografij o naših krajih – vreden zavijajo rokave in pljunejo v dlani – ogledali monografijo Novega mesta: tako izgleda delo, ki ga velja posnemati. In Granda? Naj ustvari nov tekst! Zdaj je pri nas čas zgodovinopisja. Nihče ne ve, kako dolgo bo zanimanje za našo stroko še tako veliko. Ni nujno, da bo trajno. V vsakem primeru je treba izkoristiti priložnost. Morebiti celo uspe, da »zgodovinsko mišljenje«, katerega odsotnost je Bogo Grafenauer pri Slovencih (več kot upravičeno!) močno pogrešal, končno uspemo zasidrati v javnem prostoru. Zgodovinska veda pri nas še nikoli ni bila v tako ugodnem položaju, kot je danes. Poleg tega je v ekspanziji: širi se tematsko, širi se metodološko in celo teoretično se razvija. Morda se zgodovinarji premalo zavedamo, da pripadamo tipično »imperialistični« stroki: prostor naše širitve je tako rekoč neomejen, ker obsega vse in vsakršno življenje (njen register je: »vox humana«), pa tudi zato, ker čas teče (ter na ta način dela za nas).

Čisto mimogrede bi opozoril še na nekaj; Aleš Debeljak, ki je »kod nas pa i šire« na glasu zelo uspešnega »človeka trenutka«, je v spremni besedi k Vidmarjevemu *Kulturnemu problemu slovenstva* zapisal: »Vendar obstajata dva načina pripovedi: zgodba zgodovine in vizija umetnosti. Umetnost je vedno pripoved o posameznem in konkretnem, ravno zato pa je resničnejša od zgodovine, torej od pripovedi o splošnem, kot nas uči zavezujoče izročilo Aristotelove *Poetike*. Ne poznam razloga, da bi dvomil v to starodavno resnico.« Jaz pa ta razlog poznam: Aristotel namreč v resnici pravi, da je zgodovina pripoved o posamičnem, pesništvo

pa govori bolj o splošnem (prim. znamenito 9. poglavje *Poetike*). Dejansko nas konjunktorni pesnik in premišljevalec o najrazličnejših rečeh Debeljak prepričuje, da je »zgodba zgodovine« resničnejša od »vizije umetnosti«!!! To je pa že nekaj, ali ne?! Take pohvale naši vedi dejansko ni izrekel še nihče. Resda se mož s tem postavlja v nasprotje z Aristotelom, ampak: kakor Debeljak ni Aristotel, tudi Aristotel ni Debeljak.

Igor Grdina

Bruno Volpi Lisjak, Slovensko pomorsko ribištvo skozi stoletja od Trsta do Timave. Trst : Mladika, 1995. 349 strani.

Tržaški Slovenec Bruno Volpi Lisjak, upokojeni kapitan dolge plovbe, sodi med tiste naše primorske rojake, ki vlogo izobraženca pojmujejo zelo kompleksno, predvsem pa čutijo izredno dolžnost služiti narodu. Taka občutja so v današnji Sloveniji predmet posmeha in zaničevanja. V ospredju je multikulturalnost, kar je le izraz želje po asimilaciji. V znanosti se to še posebno kaže v uradnem vrednotenju drugorazrednosti razprav v materinem jeziku, pri čemer pa ljudi, ki mislijo, da se uveljavljajo kot mednarodni znanstveniki, ni prav nič sram sprejemati slovenskega denarja. Te trditve niso zapisane le zato, da bi dokumentirali stanje duha v šestem letu slovenske državnosti, ampak, da bi na eni strani opozorili na razmere na nekaterih inštitucijah, ki se razglašajo za najvišje znanstvene ustanove, na drugi pa pojasnili, zakaj velika večina Slovencev ne ve več, kje je bilo, in je delno še vedno, resnično slovensko obalno področje. V takih razmerah, ki že nekaj časa vladajo na Slovenskem, drugače tudi biti ne more.

Od človeka, kot je avtor Bruno Volpi Lisjak, bi človek v prvi vrsti pričakoval knjigo o slovenskem pomorstvu. Pogovor z avtorjem je dal pred leti jasno vedeti, da kaj takega ni v njegovih načrtih, saj mora najprej poskrbeti za dobro dokumentirano in berljivo knjigo o slovenskem pomorskem ribištvu, ki postaja tudi za potomce nekdanjih slovenskih ribiških družin med Trstom in Timavo del zgodovine. Knjiga o slovenskem pomorskem ribištvu izhaja iz občutka odgovornosti do poznavanja lastne preteklosti. Napisana je na podlagi izredno dobrega poznavanja prostora, ki ga obravnava, ribištva in z njim povezane problematike, hkrati pa tudi bogate uporabe arhivskih virov, ki jih niti ni malo.

Vsebinska razdelitev knjige ne preseneča, saj je zaradi vse slabšega poznavanja slovenskega zamejstva in nekdanjega tamkajšnjega ribištva približno tretjina vsebine posvečena opisu krajev in ribolovnih sredstev, ostalo pa ribolovu. Slednjega je v pravem pomenu besede, kot gospodarske dejavnosti in ne le kot iskanje hrane, omogočila izgradnja pravih pristanišč od Barkovelj navzgor. Zavedati se je treba, da je slovenska obala strma, brez otokov in zaščitenih zalivov. Ko so imeli možnosti ladje kje privezati in jih ni bilo treba po uporabi vleči na suho, so si ribiči slovenskih obmorskih vasi lahko omislili ribiške ladje, kot so bragoci in topi in seveda tudi tonere. Čupa (drevak, monoksil), čoln iz hoje ali primorskega bora, tisočletno tukajšnje plovilo, zahodna Istra je ne pozna, pač pa južnejši slovanski jadranski predeli, je postala nekakšen živ tehnični »fossil«. Čeprav je po avtorjevem mnenju eden najzgovornejših dokazov tisočletne slovenske navezanosti na morje in je njenemu raziskovanju še posebno naklonjen, je postala predmet čudenja že sredi prve polovice tega stoletja. Medtem ko so 1871 z njo še regatirali, spominja danes nanjo le še ime jadranskega kluba v Sesslanju. Nemajhne zasluge za razvoj slovenskega ribištva ima avstrijska oblast, ki je to gospodarsko dejavnost zelo podpirala. V starejših obdobjih tudi tržaškemu mestu ni kaj očitati, v 19. stoletju pa je v njegovem odnosu do ribolova slovenskih ribičev čutili zaničljiv in necivilizacijski odnos. Na primeru zgodovine slovenskega ribištva lahko ugotovimo tisto, kar nam dokazuje tudi položaj slovenske manjšine na Koroškem: turizem Slovincem ni vselej v korist. Njegov razvoj je v Trstu spodjedal gospodarske osnove slovenskega življa.

Višek slovenskega ribištva je bil lov ton (*tuna* je po avtorjevi trditvi hrvatizem, ki ga ne gre sprejemati, ko imamo slovensko besedo). Ta je ne le prinašal največje, ampak tudi najdražje ribe. Predstavljal je vrh vsakoletne ribolovne sezone. Med ostalimi ribami avtor opozarja zlasti na rombe, ki jih danes naj ne bi več bilo, in seveda tudi druge ribe, med katerimi so med tržaškimi meščani posebno sloveli sardoni, ujeti pri Barkovljah (*barcolani pasta bianca*). Avtor trdi, da je bilo slovensko morje tako bogato rib, prednjačil je prostor okoli današnjega Miramara, da je bilo mogoče z njimi tudi dobro zaslužiti. Vrh organiziranega ribištva pomeni tudi zadruga v Križu. Ribištvo je pritegnilo tudi industrijo, zlasti prehrabeno.

Med nasprotniki slovenskega ribištva smo že omenili mesto Trst, kar pa velja predvsem za 19. in 20. stoletje. Prej jih je znal tudi ščititi pred devinskimi gospodi. Veliko škode je povzročil zlom Avstro-Ogrske, ker je Italija opustila dotedanjo skrb za ribiče, in seveda fašizem, ki je preko svojega sindikata vplival tudi na poitaliančevanje. Razrahljanje državne skrbi za tukajšnje ribištvo je povzročilo razpad dotedanjih poklicnih odnosov, kar so pospeševali še številni priseljenci iz Italije, ki jih je privabilo tukajšnje bogato morje. Svoje